

Susapnuota bendrystė: namiškių ryšiai tradiciniuose sapnų pasakojimuose

VITA IVANAUSKAITĖ - ŠEIBUTIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Gausiausią fiksuojamų folklorinių sapnų naratyvų dalį sudaro pasakojimai apie susapnuotus šeimos ar giminės artimuosius. Gyvųjų ir mirusiųjų namiškių santykiai vyresniųjų kartų pasakotojų apsakomi prisilaikant tradicinių bendruomenės gyvenimo normų ir tvarkos: kalbama apie sapnuose kartu dirbamus darbus, įvairius mirusiųjų prašymus ir jų paakinimus, ką gyvieji turėtų daryti ir ko šiukštu nedaryti konkrečiais gyvenimo atvejais, patarimus, ko tikėtis ir kuo tikėti. Šios daugialypės tradicinės laikysenos įvardytinos kaip bendruomenėje vyrujančių religinių praktikų, nusistovėjusių papročių bei artimų žmonių ryšių išraiška ir atspindys. Atokiau paliekant šiuolaikiniuose oneiriniuose tyrimuose neretai aktualinamą mistiškąjį susitikimą su artimaisiais sapnuose aspektą ir tradicinei liaudiškajai žinijai priskiriamas sapnų reikšmių interpretacijas, straipsnyje siekiama atidžiau pasigilinti, kokius emocinius išgyvenimus sapnų pasakotojams ir klausytojams sukelia, kokius veiksmus paskatina tokio pobūdžio sapniškosios patirtys.

Tradicinių sapnų pasakojimų apibrėžtis straipsnyje pasirenkama kryptingai, norint akcentuoti folklorines, o ne psichologines jų tyrimo prieigas, taip pat siekiant tegu ir punktyrais nužymėti nagrinėjamą medžiagą, kurią šiuo atveju sudaro dar palyginti gyvai bendruomeninio sambūvio turinį atspindintys folkloro lauko tyrimų metu užrašyti vyresniųjų žmonių pasakojimai ir tekstai iš įvairaus pobūdžio spausdintų šaltinių.

RAKTAŽODŽIAI: tradiciniai sapnų pasakojimai, sapnas, mirusieji ir gyvieji namiškiai, šeimos ryšiai.

SAPNŲ PASAKOJIMAI – ARTIMŲ RYŠIŲ REFLEKSIJOS

Apmąstant svarbesnius šio artimų žmonių ryšius reprezentuojantiems sapnų pasakojimams skirto tyrimo orientyrus, mintis vis grįžta prie 1947 metais datuojamame tautosakos rinkinyje aptiktos vienos pokario partizanų dainos strofos: *Tik vienas Dievulis tau sapne parodys, Kad guli ant gatvės mylimas sūnus* (LTR 7053/80/). Nors straipsnyje tai bus vienintelis pavyzdys iš dainų, norėtuši jį pasitelkti kaip aktualų prasminį leitmotyvą. Artimuosius – motiną, seserį, mylimąją – pasiekianti žinia apie brangiausio žmogaus žūtį ar sunkią dalią yra bene seniausia ir įspūdingiausiai varijuojanti lietuvių folkloro tema (cituotos dainos atveju matome vieną vėlyviausių

jos versijų). Lemtinga, skaudi ir nelaukiama, tačiau būtinai sužinotina naujiena šioje dainoje „įkeliamą“ į sapną – taip pat išskirtinės svarbos folklorinį toposą – jos perdavimą paliekant Dievo valiai¹. Nekyla abejonių, kad paskutine motinos viltimi sulaukti žinių apie sūnaus lemtį tampantis sapnas būtų palaikytas pranašišku. Ką gali žinoti, galbūt šis dvieilis radosi iš skaudžios kieno nors asmeninės sapno patirties, o galbūt priešingai – ilgainiui papildė žuvusių pokario partizanų artimųjų sapnų pasakojimus².

Dainos eilutės primena, kokią esminę poziciją sapnas užima folklorinėje kultūroje ir kokią atlieka funkciją. Sapnas folklore – nevienareikšmiškai vertinama efemeriško susižinojimo galimybė³ arba tiesiog žinia, tiesa, dažniausiai bloga⁴. Geras žinias skleidžiantiems sapnams folklorinė tradicija abejinga. Jie nepalyginti mažiau sukrečiantys ir sujaudinantys, matyt, todėl daug rečiau pasakojami ir greičiau pamirštami, lyg jų išvis nebūtų buvę. Kaip pasakytų Rogeris Caillois, įspūdžio nepaliekąs sapnas – tik bevertė fantasmagorija, pranykstanti be pėdsakų, nors ir kokia žavi būtų trumpalaikė jos apraiška (Caillois 2007: 118). *Blogas* sapnas, *geras* sapnas – bene populiariausi ir giliausiai tradicijoje įsišakniję vyresniųjų kartų pasakotojų išsakomi apibendrinti sapnų nusakymai, iš kurių pirmenybė aiškiai teikiama pirmajam⁵. Pasakojamos, išklausomos ir perpasakojamos sapnų žinios ilgainiui įgyja tradicinio naratyvo bruožų, tai yra prisipildo bendruomenės ar jos apsuptos šeimos narių gyvenimo būdo ir tarpusavio santykių atspindžių, praktikuojamo tikėjimo nuostatų, iš kartos į kartą perduodamų etinių ir estetinių vertybių ir taip suformuoja oneirinę asmens autobiografijos, o kartu – bendruomenės istorijos paralelę, vis dažniau atsiduriančią pačių įvairiausių kultūros tyrimų akiračiuose.

Pagrindinis dėmesys šiame darbe sutelkiamas į sapnų pasakojimus liudijamą, palaikomą ir keičiamą ryšį tarp kraujo giminytės ir santuokos saitais susietų žmo-

- .....
- 1 Palyginimui galėtume prisiminti, kad senosiose lietuvių karo dainose mirties žinių žuvusiojo namiškiams dažniausiai atneša žirgas arba paukštis.
  - 2 Beje, pokario laisvės kovas menančioje memuaristikoje, kaip rodo istoriko Roko Sinkevičiaus tyrimai, apskritai itin gausu įvairiausių apimties ir turinio sapnų pasakojimų (žr. Sinkevičius 2014a, 2014b).
  - 3 Lietuvių ir kitų tautų folklore šimtmečius gyvuoja dvejopa – toleruojanti ir perspėjanti – nuostata sapnų atžvilgiu. Jų pasiskirstymą lemia vietinės sapnų pasakojimo bei interpretavimo tradicijos ir bendruomenės gyvenama epocha.
  - 4 Atkreiptinas dėmesys į visame folklore vyraujančią bendrą *blogos žinios* (arba, kaip dainose vis kartojama, *liūdnos naujienėlės*) kultūrinį stereotipą. Bene labiausiai jį įtvirtino karinės-istorinės dainos. Jose į karą šeimos narį išleidusius artimuosius pasiekianti žinia paprastai būna mirties ženklas. Sapno kaip negeros žinios vaizdiniui folklore labai artimas laiško įvaizdis, bendriausia prasme irgi turintis vyraujančią neigiamą konotaciją.
  - 5 Sapno „blogumas“ atrodo lyg savaime suprantamas, apie blogą sapną visuomet atsiras daugiau ko papasakoti. Šiuo atveju būtų galima prisiminti kiek ironišką blogo sapno refleksiją Justino Marcinkevičiaus vėlyvojoje kūryboje: *atsikėliau blogos nuotaikos / gal koks sapnas buvo užkludęs / neatsimenu koks, aišku – blogas / tai ir krinta viskas iš rankų / ką bepaimečiau ką bepagalvočiau* (Marcinkevičius 2013: 13).

nių, kurių apibendrintam nusakymui pasirinktas mūsų dienomis retai bevartojamas, tačiau tradicinei gyvensenai gana būdingas žodis *namiškiai*, o prireikus jį pajavairins *artimieji*, *šeimynykščiai* ar tiesiog *artimi žmonės*. Pagrindiniai straipsnyje pasitelkiamos medžiagos šaltiniai – archyviniai folkloro lauko tyrimų metu užrašyti vyresniųjų kartų žmonių pasakojimai⁶ ir spausdinti tekstai iš grožinės ir kitokio pobūdžio literatūros. Kalbant apie pasakotojų statusą neabejotina, kad dažniausiai sapnų pasakojimuose girdimi motinų, seserų, dukterų ar žmonių balsai, kitaip tariant, aiškiai vyrauja moteriškojo naratyvo linija. Iš dalies taip yra dėl bendros folkloro rinkimo tendencijos: dauguma pašnekovų paprastai būna moterys. Kita vertus, kur kas reikšmingesnis yra pats moteriškasis pasakojimo pobūdis, kai savojo gyvenimo naratyvas pateikiamas per santykių su artimiausiais žmonėmis refleksiją. Folkloriniu aspektu autobiografinius moterų pasakojimus tyrusios Linos Būgienės pastebėjimu, „ėmusi pasakoti lyg ir savo gyvenimo istoriją, moteris tiek daug dėmesio skiria artimųjų veiklai ir likimams, kad pati tarsi ištirpsta pasakojime apie juos, o jos individualiūs asmeninės istorijos tarsi nė nelieka“ (Būgienė 2011: 50). Pritariant autorei galima tik pridurti, kad tokie moteriškojo pasakojimo bruožai neabejotinai yra jo stiprioji pusė.

Iš dalies šiuo straipsniu dar sykį grįžtama prie kiek anksčiau pradėto gilinimosi į oneirinių naratyvų kaip savitos sanklodos bendruomeninės komunikacijos temą, šįkart tyrimą orientuojant į sapnų pasakojimuose atsiveriančius ir pačiais šiais pasakojimais steigiamus bei permodeliuojamus ryšius tarp artimų žmonių kaip į galimybę kurti ir pasakoti kitiems savo šeimos naratyvą⁷. Mintis, kad pasakodamas apie sapnuose regėtus namiškius (dažniausiai mirusius), religinius įvaizdžius, aplankytas vietas žmogus kartu pasakoja apie savo šeimos, giminės ar visos tautos praeitį ir dabartį, netikėta vis dar galėtų būti nebent folkloro ar etnologijos studijose, „tebesijaukinančiose“ sapnų kaip kultūrinių pasakojimų, o ne vien kaip liaudiškųjų tikėjimų atšvaitų ar sapnininkų tyrimų galimybės. Tuo tarpu antikos ar viduramžių kultūros ir literatūros tyrinėtojas jau labai seniai tapo įprasta į klasikiniuose šaltiniuose išlikusius oneirinius naratyvus žvelgti kaip į specifinio kanono tekstus, neatsiejamus nuo vienos ar kitos epochos įtakingų dinastijų ar bendruomenių istorijos (plg. Гуревич 1990: 84–85 ir kt.).

Paliekant nuošaliau šiuolaikiniuose oneiriniuose tyrimuose neretai aktualinamą mistiškąją (o kai kuriais atvejais tiksliau būtų sakyti – mistifikuotąjį⁸) susitikimų su

6 Pasitelkiama tiek maždaug pastarųjų penkiolikos metų laikotarpiu vykusių Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto folkloro ekspedicijų medžiaga, tiek straipsnio autorės individualių lauko tyrimų metu surinkti sapnų pasakojimai.

7 Ankstesniame tyrime buvo labiau susitelkta į sapnų pasakojimus, kuriuose kalbama ne apie namiškių, bet apie svetimų mirusiųjų sapnavimą, ir pastebėta, kad juose itin ryškiai atsispindi krikščioniškos pasaulėžiūros nuostata artimaisiais laikyti visus mirusiuosius, neskirstant jų į savus ir svetimus, ir rūpintis pomirtine jų gerove (žr. Ivanauskaitė-Šeibutienė 2014: 62–66).

8 Sapnų mistifikacijos šiuolaikinėje kultūroje – atskiro išsamaus tyrimo tebelaukianti ir, ko gero, pati problemiškesnė oneirinės tradicijos sritis. Vieša paslaptis, kad vadinamosios populiarišios

artimaisiais sapnuose aspektą ir tradicinei liaudiškajai žinijai priskiriamas sapnų reikšmių interpretacijas, šiuo atveju norima atidžiau pasižiūrėti, kokius emocinius išgyvenimus sapnų pasakotojams ir klausytojams sukelia ir kokius veiksmus paskatina tokio pobūdžio sapniškosios patirtys. Analizuotina nuostata, jog pasakojimuose reflektuojami sapnai, virsdami varijuoti linkusiu tekstu, tampa išskirtine ir labai svarbia ryšių tarp artimų žmonių pratęsimo ir palaikymo priemone. Kitas orientyras – ne kartą įvairiuose oneirinės tradicijos tyrimuose patvirtinta prielaida, kad konkrečioje šeimos, giminės ir, plačiau tariant, lokals bendruomenės apsuptyje besirandantys ir gyvuojantys sapnų pasakojimai sukuriama ir iš kartos į kartą perduodami individualias sapnų patirtis panardinant į, kaip pasakytų Erikas Robertsonas Doddsas, vietinius kultūrinius modelius (Dodds 1951: 109). Tokiu „vietiniu kultūriniu modeliu“ gali būti laikomos tiek ištisame areale šimtmečius gyvenančios bendruomenės praktikuojamos religinės sapnų patirties įpavidalinimo tradicijos, tiek konkrečios šeimos ar giminės aplinkoje nusistovėję savi požiūriai į sapnus ir sapniškųjų patirčių realizacijos kasdieniuose gyvenimuose. Šių eilučių autorei jau seniai neduoda ramybės klausimas, kaip sapnų pasakojimuose „įtekstinti“ reikšmingi artimų žmonių ryšiai veikia, papildo, įsilieja į bendrą šeimos naratyvą, kiek ir kaip jų pobūdis ir vertinimai priklauso nuo besikeičiančių sapnų (per)pasakojimo aplinkybių, atminties pokyčių, tarpasmeninės komunikacijos dinamikos, galiausiai – nuo sapno pasakojimo adresato. Pirmiau cituoto kultūrologo ir religijotyryninko E. R. Doddso įžvalgos pasirenkamos kaip itin aktualios. Savuosiuose antiklos ir pirmųjų krikščionybės amžių tyrimuose jis nemaža dėmesio skyrė sapnams kaip šių epochų žmogaus mentaliteto, religinių, socialinių ir kultūrinių patirčių bei nuostatų reprezentantams, pabrėždamas, kad ne sapnų būseną, ne grynoji jų patirtis, o jų naracijos ir įvairiuose senuosiuose šaltiniuose aptinkami sapno fenomeno vertinimai gali tapti prasmingu kultūrinių tyrimų objektu. Folklorinėms sapnų studijoms neabejotinai aktualiausi yra jau minėti šio mokslininko išsamiai nagrinėti ryšiai tarp oneiriniuose naratyvuose pateikiamų vaizdinių pavidalų ir sociumo religinės bei buitinės gyvenimo sanklodų, kurių pažinimas tyrinėtojiui yra tiesiog būtinas, norint bent kiek adekvačiau suprasti, kodėl kaip tik tokio turinio sapnų pasakojimai gyvavo vienu ar kitu laiku, kaip ilgainiui jie keitėsi ir kokią įtaką darė bendruomenei⁹. Stabtelėsiu prie vienos iš daugelio tokio pobūdžio E. R. Doddso įžvalgų. Knygoje *Graikai ir iracionalumas* jis detalai nagrinėja tiek graikų, tiek kitose senosiose kultūrose puikiai žinotus vadinamuosius šventuosius sapnus, kuriuose pasirodžiusi

.....
 psichologijos aktyviai kuriami ir skleidžiami įvairiausi „sapnų valdymo“ modeliai sulaukia plataus atgarsio visuomenėje.

- 9 Pažymėtina, kad tiesiogines sapnų sąsajas su kultūriniais stereotipais savo darbuose nagrinėja ir daugiau kultūros tyrinėtojų, filosofų, literatūrologų (plg. Harris 2009: 123–228; Le Goff 2003: 316–372; Успенский 1994: 12–20 ir kt.).

reikšminga būtybė (sekdamas Makrobijumi, mokslininkas linkęs apibendrintai ją vadinti „protėviu ar kitu gerbiamu bei įtakingu asmeniu“) praneša sapnuotojui išskirtinės svarbos žinias, nulemiančias esminius pokyčius jo ir visos bendruomenės gyvenime. Pasak E. R. Doddso, tokie sapnai visada yra nukreipti į kultūrinį stereotipą ir tik nuo konkrečios tautos religinių praktikų ar vyraujančių papročių priklausys, su kuo – dievybe, protėviu ar pan. – susapnuota būtybė bus tapatinama, sapnui virstant religiniu ar (ir) apskritai kultūriniu tekstu. Kai kuriose bendruomenėse, pažymi mokslininkas, toks „svečias“ neabejojant bus identifikuojamas kaip miręs sapnuotojo tėvas, tuo tarpu modernųjų laikų sapno traktuočių kontekste psichologas jį greičiausiai įvardys ir interpretuos kaip savotišką tėvo pakaitalą, apibendrintą autoriteto vaizdinį. Šiuo atveju mums itin svarbi E. R. Doddso daroma prielaida: tikėtina, kad kol gyvavo tradicinė šeimyninė vienovė, sapne palaikomas kontaktas su tėvo vaizdiniu bendruomenei turėjo daug didesnę emocinę reikšmę ir svaresnį autoritetingumą negu mūsų šiandieninėje individualistinėje visuomenėje (Dodds 1951: 109). Taip atsiskleidžia tiesioginis ryšys tarp to, kuo bendruomenės nariai tiki, ir to, ką jie sapnuoja, o tiksliau, kokį savo sapnų naratyvą kuria, įtvirtina ir perduoda.

Žodinėje sapnų tradicijoje nesunkiai pastebėsime savitą „įtakingo asmens“ pasirodymo versiją. Apsčiai užfiksuota pasakojimų, kuriuose išskirtinis statusas suteikiamas itin svarbiam ir mylimam namiškiui, prisispapnuojančiam reikšmingais momentais ir tiesioginiais perspėjimais ar simbolių kalba padedančiam gyviesiems šeimos nariams spręsti konkrečius ar egzistencinius klausimus (pvz., kur ieškoti dingusio daikto; kaip atsikratyti ydų; kaip atgaivinti beblėstantį tikėjimą ir pan.) ar tiesiog pačiu savo pasirodymu paliekantis stiprų įspūdį ir nenutrūkstamo ryšio potyrį. Tai gali būti kuris nors iš senelių ar tėvų, o našlių sapnų pasakojimuose kaip „įtakingas asmuo“ neretai pristatomas miręs vyras. Kitaip tariant, realiame gyvenime autoritetu buvęs namiškis toks pat išlieka ir pasakojimuose apie pomirtinius jo pasirodymus artimiesiems sapnuose, tik čia santykis su juo, savaime suprantama, suvokiamas kaip ypatingas, o į jo perduodamą žinią įsiklausoma labai rimtai. Vienu iš daugelio tokių ryšių refleksijos pavyzdžių galėtų būti kad ir prieš keletą metų Žemaitijoje straipsnio autorės užrašyti dviejų pusseserių pasakojimai apie prieš daugybę metų mirusią jūdviejų senelę, buvusią pranciškonę tretininę ir nepaprastai rūpestingą visos giminės globėją. Prisisapnavusi vienai anūkei ji gailiu balsu prašiusi užsakyti mišias. Pasakotojoms buvo visiškai suprantama, kodėl taip atsitikę; iš jų pasakojimo aiškėjo, kad giminėje būta nelaimių, nesutarimų ir net sunkių nusikaltimų – visa tai, pasak senelę sapnavusios vyresniosios anūkės, labai skaudinę artimaisiais besirūpinančią mirusią *babūnę*: „bova anā dėdelis skausmas“, todėl ir pasirodžiusi sapne. Sulaukusi prašytų maldų, senolė vėl prisispapnavusi, tik šįkart jau nieko nebepageidavusi, buvusi linksma, padėjusi anūkei darbuotis, o užklausta, kodėl taip daro, atsakiusi, esą norinti atsidėkoti „ož ton gera“ (žr. LTRF cd

522/11/). Dar pora iškalbingų pavyzdžių iš rytų Lietuvos. Devintą dešimtį įpusėjusi švenčioniškė apie savo tėvą kalbėjo kaip apie labai gerą, apsiskaičiusį ir, pasak jos, nuolatos lietuviškai bei lenkiškai besimeldusį žmogų. Todėl buvo visiškai nenuostabu girdėti ją pasakojant, kaip vieninteliame prisimename sapne, kuriame ji regėjusi tėvą, šis į dukters klausimą: „Tota, kur tu aini?“, atsakęs: „Mani paskyrė dungun. <...> Aš jau dabar, vaikeliai, būsiu dunguj“ (LTRF cd 387/13/). O šios pasakotojos kaimynė papasakojo savą nepamirštamą sapną; jos miręs vyras, namiškiams puikiai sutvarkytą ūkį palikęs begalinio darbštumo žmogus, metams po laidotuvių nesuėjus prisisisapnavęs jai tam, kad tarpdury atsistojęs ir toliau nežengdamas tepasakytų: „Atajau padaboc, kap jūs gyvenat“ (LTRF cd 388/10/). Iš glaudstai pristatytų sapnų pasakojimų matyti, kad tiek šeimos santarve besirūpinanti senolė, tiek „paskyrimą“ dangun gavęs tėvas, tiek „padabot“, kaip gyvena namiškai, panūdęs sutuoktinis ir po mirties išlieka artimaisiais besirūpinančiais autoritetais. Ši globos, užtarimo ir palai-kymo pajauta greičiausiai laikytina viena iš vyraujančių tradicinių sapnų pasakotojų laikysenų¹⁰, kai kuriuose pasakojimuose atpažįstama iš, atrodytų, visai nežymių prasi-tarimų, kaip antai dar vienos Švenčionių krašto pasakotojos prisimintame sapne:

Sava vyrų tai mačiau. Kap aš vienąkart, nežnau ko, taip aukštai vinį tį ar kalau, ar kų... Do vienkiemy, kur aš buvau netekėjus dar <...>. Ė mūs buva senybos klojimas, išklota, žinot, tuo moliu, tokiš lygus, gražus. Tuk tuk tuk – kas ataina. Ė aš stoviu tynais. Ė anas sako: „Tu gi nułėksi!“ Aš jo nematau, tiktais jo balsų [girdžiu]. Sako: „Tu gi nułėksi. Šitaip aukštai. Aikš – aš tavi nukelsiu.“ Anas mani už šitų vietų [už alkūnių] paėmė i pastatė. I aš pragaišau, i anas pragaišo. Miręs buvo jau. <...> Tai man tas insidėjo [galvon]. Nieko – nei duobėn kokion unmetė, nei nieko. Pastatė mani an kojų (LTRF cd 389/09/).

Jausmas, kad sapne vyras ją „pastatė ant kojų“, o ne „duobėn unmetė“ pasakotojai reikšmingas dvejopai: tai ir minėtas mirusio namiškio globos potyris, ir tradicinio žinojimo duodamas suvokimas, kad toks sapnas dar nesiunčia ženklų apie galbūt artėjančią mirtį¹¹.

Jau mūsų aptartos E. R. Doddso įžvalgos ateina į pagalbą ir argumentuojant ap-sisprendimą šiame darbe pasitelkiamus sapnų pasakojimus apibrėžti kaip *tradicinius*, tai yra susijusius su bendruomeninio pasaulėvaizdžio sankloda ir papasakotus žmo-nių, kurie savo gyvenimo būdu, tikėtina, laikosi arčiau minėtos „tradicinės šeimyninės vienovės“. Šis *tradiciskumas* aktualus dar ir dėl to, kad padeda pajusti skirtumą tarp folklorinių ir, jeigu būtų galima taip pasakyti, psichologinių sapnų pasakojimų,

10 Priešingas santykių su susapnuotais mirusiais artimaisiais variantas – baimė, ypač baimė patirti mirusiojo kenkimą.

11 Kaip žinoma, sapnų pasakojimuose dažnai reiškiami nuostata, kad miręs šeimos narys (ypač kviečiantis eiti kartu ar kur nors vedantis) sapnuose pasirodo prieš kito namiškio mirtį.

tai yra tokių, kuriuose sapno patirtis dažniausiai verbalizuojama iš individualių pozicijų ir pajungiama asmeninių problemų identifikavimui bei jų sprendimų paieškoms¹². Savaimė suprantama, privalu pažymėti, kad tradicinių sapnų pasakojimų apibrėžtis šiuo atveju jokių būdu nesusijusi su siekiu kurti opoziciją tradiciniai vs netradiciniai sapnų pasakojimai. Tiesiog tai yra bandymas atkreipti dėmesį į folklorines, o ne į psichologines jų tyrimo prieigas. Kalbant apie metodologines darbo pozicijas, vyraujančiomis šiuo atveju laikytinos sapnų pasakojimų kaip individualią ir bendruomeninę patirtis suvienijančių bei reikšmingus tradicinius stereotipus palaikančių naratyvų interpretacijos.

SUSISAPNAVIMAI KAIP NEIŠVENGIAMI SUSITIKIMAI

Senokai nesisapnavome. O šiąnakt ir vėl susitikome – Aido Marčėno eilėraščio „Tavo šypsenos vėjas“ pradžios eilutės (Marčėnas 2015) padeda atidžiau įsiklausyti į tradiciniuose sapnų pasakojimuose tiesiogiai ir netiesiogiai reikiamą nuostatą, jog sapnuoti artimus žmones yra įprastas, natūralus, o žvelgiant iš folklorinės komunikacijos pozicijų, neretai net privalomas dalykas. Tokie sapnai priklausomai nuo sapnuotojo pasaulėžiūros gali skleisti nerimą lūkuriuojant, kaip tikima, lemtingų išsipildymų, gali gąsdinti (kaip jau minėta, sapnų folklore blogų žinių kur kas daugiau negu gerų), galima jų laukti, kartais net ieškant būdų juos paskatinti, arba – priešingai – viltis niekuomet neišsvysti, pasakoti ar nutylėti, bet išvengti jų nepavyks. Todėl *senokai nesisapnavome* suskamba visiškai taip pat natūraliai, kaip ir po ilgesnės pertraukos vėl susitikusių žmonių ištariamame *senokai nesimatėme*. Išskirtinį vaidmenį *sisisapnavimų* kaip susitikimų situacijose vaidina nepaprastas sapnų laikas. Absoliučioje daugumoje pasakojimų kalbama apie namiškių pasirodymą sapnuose prieš, o ypač po jų mirties, taip pat sapnuotojams reikšmingu laiku: lemtingų apsisprendimų akivaizdoje¹³, gręšiant ar ištikus nelaimei, apnikus sąžinę kaltei dėl mirusiam namiškiui negrąžintos skolos, ištarto pikto žodžio ar netesėto pažado, ilgai nesulaukiant žinių apie toliau gyvenančius artimuosius, besitęsiant gedulo laikotarpiui arba tiesiog metų ratui atsukus svarbias kalendorines šventes. Kasdieniame gyvenime visi šie momentai būna kupini itin gyvų prisiminimų bei apmąstymų, taip pat pačių įvairiausių tradicinių laikysenų (tokių kaip intensyvesnės maldų už mirusiuosius praktikos, dažnesnis kapų lankymas, įvairių apeiginių veiksmyų gausa ir pan.), su kuriomis neatskiriamai susipina ir sapniškosios patirtys, o jų pagrindu

12 Čia būtų galima prisiminti mediavisto Christopho Flüelerio vartotas sąlygiškas *senovės ir šiuolaikinių* sapnų apibrėžtis (plg. Flüeler 2005: 84). Plačiau apie bendruomeninio ir individualaus patyrimo refleksijas sapnų pasakojimuose žr. Ivanauskaitė-Šeibutienė 2011: 56–62.

13 Primintina, kad tokio pobūdžio būsenų ir sapnų sąsajos paprastai turi ryškių psichologinių motyvacijų (žr. Adleris 2008: 105).

sukurti pasakojimai atveria tradicinės bendrystės vaizdą. Kitaip tariant, mums prieš akis – ratu besisukančios sampynos: daugiau sapnuojama ir apie sapnus kalbama, nes intensyviau prisimenama bei galvojama, ir atvirksčiai: sapnai skatina aktyvesnį sambūvį su sapnuojamais namiškiais prisilaikant bendruomeninių tradicijų.

Kaip minėta, pačias ryškiausias, įsimintiniausias ir lemtingiausias oneirines partirtis atveria pasakojimai, kuriuose išskirtiniu laiku regėti sapnai supinami su svarbiausiais sapnuotojo ar jo artimųjų gyvenimo įvykiais. Turbūt dėl to autobiografinių naratyvų tyrinėtojai sutartinai sapnus išskiria kaip labai reikšmingą gyvenimo pasakojimų dalį. Neabejotinai įspūdingiausiais laikytini tie ne itin dažni atvejai, kada renkantiems folklorą pavyksta sutikti pasakotojų, kurie „beveik visą savo gyvenimo istoriją sudėlioja kaip sapnų ir jų pildymosi naratyvą“ (Būgienė 2011: 52). Kita vertus, neretai būna ir taip, kad kalbinamas žmogus pasidalija vos vienu kitu ar net apskritai vieninteliu sapno pasakojimu, kurio besiklausydamas susivoki girdįs išskirtinį, gyvenimo istorijos leitmotyvų tapusį liudijimą. Kaip tik tokį pasakojimą teko išgirsti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ekspedicijos metu lankant Viekšnių apylinkių senbuvių. Viena jų – aštuntą dešimtį bebaigianti Kleopa – į chrestomatinių klausimą, kokius advento ir Kūčių papročius prisimena, atsiliepė labai asmeniškai – emocionaliai pasakodama ją sukrėtusį sapną:

No, tēktā par tas Kūčias vēina siki kāp mon bova, ta aš namuoku nie kitam pasakītē... Gal jūs i natikieset, ka aš pasakīso...

Čia pat šētā gyvenont [nutiko]. Vakara laiki pavalgieim kūčias. Jau mona vakā bova mērēn, jau abodo bova palaiduotē. No ēr šētā Palmīra, doktē mona, [sako]: „Mama, a noēmsiam stala?“ Sakau, vakāli, vēskou nuimk, bet dar kētkou ēr palik. Palik dvi liekštes, sakau, ē palik... no, ē daugiau tēn tū ožkundžiu on tuo stala. Sakau, gal dūšēlēs pareis valgītē. I nuvejuom atsigulieim. Ka jūs matītumiet, ka mon sapnie pasisapnava, kad iēji v ē i n a p a t i, bet tuoki aukšta balta muotrēška. Iēji ī tou vērtovē ēr klaus: „Ar aš galiu čia siesti pīr stala valgītē?“ Nu? Bet vēina... Vuo vakā bova abodo laiduotē jau. Vēina dūšēli pareji. Dūšes, saka, parein.

– *Kan jūs sakiet?*

– Sakau: „Siesket, čia īr vēskas diel jūsu padieta.“ Ir aš atsibudau. Aš kēik kartu i vīrou sakiau šētā, i sūnou sakiau. Mama, saka, naēšsigalvuok. Bet rimtā! Aš galiu mirtē čia pat atsiesiosē – tas tēkiausē bova! Vuo. Tuoki aukšta, dēdelē, vuos tēk pruo dorēs īlēnda. Balta balta, baltam rūbe balta muotrēška iējē. Bet diel kuo vēina? Jok aš abodom bovau palēkosē dvi liekštes. Bova paliktas, kad abēdvē pareitū dūšēlēs, abijū vakū. Vēina pareja sau, ēr vēskas... Ē pabudau, kad jau bovau anā pasakiosē, ka siesk valgītē, čia jums īr palikta. Ē pabudau, ē tāp tuoks kāp drebulīs nudrebieja, ē vēskas. Bet diel kuo vēina pareja? Turieja pareitē abēdvē (LTRF md 132/59/).

Folkloro klasika besidomintį tyrėją pirmiausia šiame pasakojime turbūt pradžiugintų kaip reta ryškiai išreikšta ir turiningai papasakota Kūčių vakarienės prasmų realizacija. Matome atvejį, kai autentiškas kalendorinių švenčių paprotyno išmanymas¹⁴ kryptingai pasitelkiamas rūpinantis mirusiais artimaisiais, tokiu būdu asmeninius patyrimus suvienijant su bendruomenine tradicija – kada gi daugiau būtų galima tikėtis reikšmingo sapno, jei ne šiuo iš senų senovės išskirtiniu laikomu metu? Tačiau jeigu labiau pasigilinsime į pasakotojos laikyseną, suprasime, kad jai tikrai nerūpi apšviesti pašnekovus, kaip seniau buvo švenčiamos Kūčios. Moteriai kur kas svarbiau pasipasakoti apie sapne išvystą būtybę, „baltam rūbe baltą moterišką“, kuri – pasakotoja tuo visiškai įsitikinusi – buvęs vienas iš dviejų jos žuvusių sūnų¹⁵, ir pasidalyti visam likusiam gyvenimui jai šio sapno paliktu kankinamu klausimu (tekste gausūs jo pakartojimai yra išretinti): kodėl tepavyko išvysti vieną, o ne abu vaikus, juk po Kūčių vakarienės maisto ir indų paliko abiem? Galimybė sapne regėtą baltą moterį apibendrintai susieti su abiejų sūnų vėlėmis pasakotojos neminima ir nesvarstoma, tik susitelkiama į nerimą dėl sapne nepasirodžiusio sūnaus, juo labiau kad taip ir lieka neaišku, kuris iš dviejų vaikų motinai prisisapnavo, o kuris ne.

Aptartas sapno pasakojimas minėtinas dar vienu mūsų temai svarbiu aspektu – kaip motinų sapnų naratyvo reprezentantas. Motinų sapnai, kuriuose jos regi mažus ar suaugusius savo vaikus išskirtinėse situacijose (atsidūrusius grėsmės akivaizdoje, patiriančius sudėtingus išbandymus, ko nors stokojančius, varganai atrodančius ir pan.) – neabejotinai atskiro tyrimo verta oneirinės tradicijos dalis, išsiskirianti reto įspūdingumo pasakojimais, apščiau fiksuojamais žodinėje kultūroje, taip pat aptinkamais ir klasikiniuose rašytiniuose šaltiniuose¹⁶. Ypatingais laikytini atvejai, kai

.....

14 Kaip žinoma, advento laikotarpio ir Kūčių papročiuose sapnams buvo skiriamas padidintas dėmesys (plačiau žr. Ivanauskaitė-Šeibutienė 2010).

15 Iš ankstesnio pokalbio žinojome, kad iš keturių pasakotojos vaikų du suaugę sūnūs skirtingu laiku nuskendo toje pačioje upėje.

16 Iš pastarųjų kaip vieną ankstyviausių ir kanoniškiausių reikėtų paminėti Aurelijaus Augustino *Išpažinimuose* (parašytuose, kaip manoma, IV ir V a. sandūroje) aprašomą jo motinos Monikos, patyrusios daug kančių dėl sūnaus paklydimų, sapną, kuris galiausiai tapo išskirtiniu įvykiu Augustino krikščioniškojo atsivertimo istorijoje:

„Ir tu ištisei iš aukštybių savo ranką ir ištraukei mano sielą iš gilios tamsos, kai mano motina, ištikima tavo tarnaitė, verkė dėl manęs tavo akivaizdoje labiau nei motinos apverčia mirusius savo vaikus. Tikėjimo ir dvasios, kurią gavo iš tavęs, dėka ji matė mano mirtį, ir tu išgirdai ją, Viešpatie. Tu išgirdai ją ir nepaniekinai jos ašarų, kurios liejosi į žemę visur, kur ji meldėsi: tu išgirdai ją. Nes iš kur tas sapnas, kuriame paguodei ją, ir ji sutiko gyventi su manimi ir valgyti prie vieno stalo? Juk to ji nenorėjo daryti, nepritardama ir smerkdama mano begėdiškus paklydimus. Ji sapnavo, jog stovi ant kažkokios medinės lentos, ir prie jos prieina spindintis, linksmas ir besišypsantis jaunuolis, nors ji tuo metu liūdna ir prislėgta. Jis paklausė, kokia jos kasdieninio liūdesio ir ašarų priežastis, kaip paprastai būna, ne tam, kad kažką sužinotų, o kad pamokytų. Ji atsakė, jog liūdi dėl mano pražūties, o jis liepė nusiraminti ir patarė atidžiai pažiūrėti: ji pamatysianti, jog aš esąs ten pat, kur ir ji. Ji pažiūrėjo ir pamatė, jog aš stoviu šalia jos ant tos pačios lentos.

pasakotojos pasidalija ištisais tarpusavyje susijusių šių neretai itin subtilių pasakojimų ciklais¹⁷.

Pirmiau aptartas „vieno sapno“ atvejis atspindi, kaip jau rašyta, palyginti ryškia folklorinės tradicijos tendenciją, kai nemaža gyvenimo istorijos naratyvo dalis gali sukstis apie vieną sapną kaip apie išskirtinės svarbos įvykį. Kitokie ir gerokai sunkiau užfiksuojami yra minėti autobiografiniai pasakojimai, daugiausia sudaryti vien iš oneirinių naracijų. Pastebėjimas, kad tokio pobūdžio autobiografijas yra nelengva užfiksuoti, susijęs su pora dalykų. Pirmiausia, nedažnai nusišypso laimė sutikti jas pateikiančių pasakotojų, be to, net ir maksimaliai laiko skiriant bendravimui su pateikėjais, folkloro rinkėjams nelemta patirti, kad darbas užbaigtas, tai yra kad pavyko užrašyti viską, nes „visko“ užfiksavimas folklore neįmanomas iš principo. Taigi nieko stebėtino, kad net ir gausiai šeimos narių santykius atspindinčių sapnų pasakojimų turtingą autobiografinį vieno ar kito pasakotojo naratyvą neišvengiamai tenka laikyti mozaikiška gyvenimo istorijos fragmentų sankaupa, kaskart sau primenant, kad, tikėtina, nemaža jų dalis taip ir liko neužrašyta, o tai, kas buvo užfiksuota, po kurio laiko neišvengiamai būtų pasakojama jau kitaip. Įvairesnių galimybių pasekti nuoseklesnę ir išsamesnę (kiek sapnų naratyvų tradicijoje apskritai tai įmanoma) per *sisisapnuojančių* namiškių ryšius atskleidžiamą oneirinę vieno žmogaus gyvenimo istorijos paralelę paieškos veda grožinės literatūros kryptimi į platesnį folklorinės kultūros sklaidos lauką. Tiksliau, link autorių, kurių kūryboje oneiriniai motyvai turi tvirtą religinį ir folklorinį podirvį. Lietuvių literatūroje tokiu (ir kol kas bene vieninteliu) kūriniu laikytinas Leonardo Gutausko romanas *Sapnų teologija*, kuriame sapnas, kaip yra pastebėjusi Jūratė Sprindytė, yra „ne tik pagrindinis žodis, tai ir struktūros, ir kompozicijos pagrindas, ir vaizdinių šaltinis, ir <...> filosofinis konceptas“ (Sprindytė 2007). Šiuo atveju aktualu bent trumpam sustoti prie šio kūrinio dėl labai intensyvių jo sąsajų su sakytine sapnų tradicija ir straipsnyje aptariamai temai artimų motyvų. *Sapnų teologija* turi paantraštę: *Augustinos Ravaniemi meilės istorija, jos pačios papasakota dvidešimt vienu sapnu*. Skaitydami šį sapnų romaną kaip grožinės literatūros kūrinių negalime nepastebėti itin artimų sąsajų su žodinėje tradicijoje gyvuojančiais oneiriniais naratyvais. Kūrinyje jaučiama ryški pozicija, kad tik papasakoti sapnai gali būti „įsiminti amžiams“ (Gutauskas 2006: 10). Iš daugybės folklorinei kultūrai artimų šio tremties temai skirto L. Gutausko kūrinių klodų (pasakiškieji herojės išbandymai, krikščioniškieji įvaizdžiai ir tradicinės pamaldumo praktikos, galiausiai – daugeliu atvejų folklorinei pakartojimų ir deminutyvų raiškiai artima pati kūrinių kalba ir t. t.) kaip aktualiausia reikėtų išskirti vieną – sapno kalba apsakomus ir sapno logika pagrindžiamus šeimos

.....
Iš kur tas sapnas? Ar tai nereiškia, jog tavo ausys atgręžtos į jos širdį“ (Aurelijus Augustinas 2004: 59).

17 Išsamiau apie tai ir pačių pasakojimų tekstų žr. Ivanauskaitė-Šeibutienė 2012: 205–208.

narių ryšius. Viena stipriausių nepakeliamomis tremties sąlygomis gyvenančios ir sunkiai sergančios mergaitės Augustės regėtus ir ją slaugančiam mylimajam Jarviui papasakotus sapnus į autobiografinį naratyvą jungiančių grandžių – jos santykiai su mirusiais namiškiais: seneliu bitininku Karoliu, senele Justina, motina ir tėvu. Sapnuose mergaitė ir jos namiškiai ieško vieni kitų, susitinka tėviškėje arba šaltojoje ledjūrio žemėje, kartu meldžiasi, dirba, švenčia šventes. Nedidelis fragmentas iš ketvirtojo Augustės sapno, kuriame ji keliauja ieškoti tremtyje mirusios motinos, – vienas iš daugelio namiškių ryšius atveriančių epizodų:

Pasirėmus ranka į gulto rėmą, kad geriau matyčiau, žvelgiu į po ledo stiklu ramiai tarsi danguje miegančią mamą. Atrodo kaip gyva, ir man pasigirsta jos žodžiai: sėskis, Augustėle, sušukuosiu tau plaukus, supinsiu kasas. Net suvirpu, išgirdus prieš daugelį metų vaikystėje tiek kartų girdėtus švelniausius pasaulyje žodžius, ir ašaros jau temdo akis. Žvelgiu pro ašarų miglą, pro ledą ir regiu mamos pirštuose senąjį Karolio žmonos, mano senelės, maldynėlį, tokį seną, kad, atrodo, vien nuo prisilietimo jis sutrupės į neįskaitomas skiauteles, į šventąsias dulkes, tik po ledu jo niekas nepasieks, išsaugotas žeminėje čia jis liks amžiams vis toks pat, kvepiantis laukų žolynais, vaistingąjį arbata ir vašku, nes iš jo ne kartą ir Karolis skaitė šventųjų gyvenimus, ypačiai po to, kai senelės regėjimas nusilpo (ten pat: 58).

Oneirinė L. Gutausko romano herojės autobiografija, kaip ir dera sapnų, kuriuose „visa įmanoma“ (ten pat: 187), istorijoms, kupina stebuklingiausių vaizdinių ir netikėčiausios simbolikos. Nesunku pastebėti, kad sapno konceptas autoriaus pasirenkamas ir kaip aliuzija į tremties patirčių neįtikėtinumą, į šalia atsiduriančius absoliutų bent kiek racialesnio jų paaiškinimo negalimumą ir ne ką mažesnę akivaizdumą¹⁸.

Nuo *Sapnų teologijos* kaip uždaro ir baigtinio literatūros kūrinio vėl atsigręžiant į žodinėje tradicijoje aptinkamus bent kiek išsamesnius sapniškuosius pasakotojų autobiografinių istorijų epizodus, sukirba mintis, kad, nepaisant neišvengiamo jų fragmentiškumo, esama tam tikro susidėliojimo į ciklus, bene labiausiai nulemtus jau minėto išskirtinio sapnų laiko. Verta dar kartą prisiminti dažnus pasakotojų prasitarimus, kad sapnai, kuriuose jie regėjo mirusius artimuosius, buvo susapnuoti maždaug per pirmuosius metus po jų laidotuvių, vėliau *susisapnavimai* darydavęsi retesni ir ne tokie ryškūs. Mirusiojo laidotuvių ir jo atminimo minėjimo kanono požiūriu ši sąsaja visiškai motyvuota: suėjus metams po mirties, baigiasi ilgasis intensyvaus gedulo laikotarpis, pasikeičia ryšių su mirusiu namiškiu pobūdis, pereinama į atminties procesams pavaldų santykį. Tradiciniai sapnų pasakojimai mums

18 Užsimintina, kad sapnų vaizdinių apstu ne tik *Sapnų teologijoje*, bet apskritai visoje L. Gutausko kūryboje.

atskleidžia, kaip visi šie procesai vyksta. Kai Janinos iš Medingėnų, papasakojusios ištisą ciklą sapnų, kuriuose iškart po laidotuvių ji regėjusi mirusią iš pradžių be galo kenčiančią, o vėliau jau „linksmesnę“ seserį, paklausiau, kada ji nustojo taip dažnai ir ryškiai sapnuoti seserį, atsakymas buvo lyg ir labai paprastas: „Kai pradieji jai gerieti tas gīvenims tēn, aname pasaulie“ (LTRF cd 522/09/). Kad tai įvyktų, anot pasakotojos, ji turėjusi atsiliepti į sapnuose mirusiosios išsakytus prašymus ir daugybę kartų užsakyti mišias. Sustokime ilgėliau prie šios moters pasakojimų kaip prie labai tipiško ir ypač vaizdžiai papasakoto gyvųjų ir mirusių namiškių bendrystės pavyzdžio. Pasakodama sapnus, kuriuose, pasak jos, vos ne kas naktį susitikdavusi su mirusia seserimi („pasišnekiedavuo^m tāp, kāp dabar su jumis“), Janina į šiuos pasakojimus įaudžia daugybę detalių tiek apie sapnuojamą seserį, tiek apskritai apie jų šeimos narių santykius. Užsimena, kad mirusioji buvusi gana abejinga tikėjimo reikalams: gyva būdama ji nelankiusi bažnyčios, pasišaipydavusi iš išpažinties ir pan. Pasakotojos įsitikinimu, dėl to jai ir buvę taip sunku pirmosiomis pomirtinėmis dienomis, – ji tik po mirties supratusi, kad „vėskas īra: ē dongus, ē pekla, ē čiščius“. Taip pat buvo prabilta ir apie toli gražu ne visuomet gerus pasakotojos santykius su motina: klausytojams vienareikšmiškai duodama suprasti, kad mamos maldos už mirusiąją nebuvusios „tikros“, todėl jai dukra nė karto neprisapnavusi. Tuo tarpu Janinos auka buvusi didesnė ir paveikesnė pagalba seseriai jau vien dėl to, kad ji buvusi neturtinga ir mišias kartais užsakydavusi net už skolintus pinigus. Įdomu, kad šeimos narių santykiai, o kartu pačios pasakotojos paveikslas šiuose sapnų pasakojimuose atsiskleidžia per Janinos ir mirusios sesers pašnekesius. Pasakotoja sapne net pasiskundusi seseriai dėl netinkamo motinos elgesio ir sulaukusi guodžiančio pažado:

Ēr aš pasiskundžiau anai, sakau: „Staseli, aš tavi sarginau ēr ikapes nupirkau, ēr laiduoju, ēr vėskon (ana mon saki dar gīva būdama: „Namislijau, ka tu muni tik prižiūriesi“). Vuo mama, – sakau, – vėsas sukneles [tavo], vėskon sugruobi ēr Bruonē [kitai savo dukrai – V. I.-Š.] ēšveži ēr atidavi.“ Ēr ana saki: „Tu nanusimink – aš nupirksu tau dā gražesniū. Nanusimink. Negerā mama padari, bet aš tau nupirksu.“ Gyvenime tu turiesi, reiškia, daugiau... (LTRF cd 522/09/).

Akivaizdu, kad mirusios sesers pažadas sapne nupirkti „dar gražesnių suknelių“ pasakotojai labai svarbus: išgyvenama bendrystė su itin artimu žmogumi ir patikima žinia apie geresnį, visko „daugiau“ turintį gyvenimą. Čia stebime išskirtinį atvejį, nes sapnų pasakojimuose dažniausiai kalbama apie mirusiųjų prašymus, o patys mirusieji gana retai ką nors žada gyviesiems.

ŠIS TAS APIE PAVELDIMUS SAPNŲ PASAKOJIMUS

Šiame darbe daugiausia kalbėta apie sapnų pasakojimuose atsispindinčius ryšius tarp artimų žmonių. Esama dar vienos ryšio tradicijos, kurią gal būtų galima pavadinti susižinojimu ne sapnuose, bet sapnais – turime galvoje atvejus, kai šeimos nariai prisimena ir pasakoja vieni kitų sapnus. Galime kalbėti apie atskirą, tegu ir nelabai didelę, grupę sapnų pasakojimų, pavadintintų paveldėtais, tai yra tokiais, kuriuos jaunesnės namiškių kartos perima iš vyresniųjų kaip mamų, tėvų ar senelių sapnų istorijas. Tokių pasakojimų įsiminimas ir kartojimas, be abejonės, liudija tiek bendrą folklorinės tradicijos gyvybingumą, tiek (o tai mums itin svarbu) šeimos narių santykių tęstinumą. Pasidalyti viena kita mintimi apie paveldimus sapnų pasakojimus ir paieškoti jų ekspedicijų įrašuose šįkart bene labiausiai paskatino XIX amžiuje Mažosios Lietuvos kultūrininko ir vieno pirmųjų sapnų naratyvų užrašytojų Kristupo Jurkšaičio mums paliktas pasakojimas, jo paties pavadintas „Motynos politiškasis sapnas“:

Gal būt buvus mete 1865 iki 1867, tai mums motynėlė savo dyvnąjį sapną pasakojo. Ji mačiusi ant vakarų dangaus keturias žvaigždes. Viena tų stovėjusi viduryje tarp kitų ir menk spindėjusi. Kitos stovėjusios nuo jos į šiaurę, į pietus ir į vakarus ir daug didesnę spindėjimą turėjusios, ypačiai į vakarus stovinčioji labai aiškiai švietusi. Bet aplink stovinčios žvaigždės pradėjusios po kits kitos savo skaistumą prapuldyti. Pirmiausiai ta ant šiaurės link, potam ta į pietus. O jiemdvim išblykstant, vidurinioji vis daugiau ir daugiau prašvito ir galiausiai teip spindėjo, kaip į vakarus stovinčioji. Bet ir ta pradėjo išblykšti, ir vidurinioji žvaigždė tokį skaistumą įgavo, kaip tą nei viena jų pirm to neturėjo.

Tą sapną pasakodama, motyna tuojaus ir išguldymą mums pasakė ir teipo būsiantį česą po visam aiškiai nuprarakavo. Ji sakė: ta vidurinioji žvaigždė tai yra Priūsų karalystė, kuri iš pradžios tikt menk švietė, bet ji nuo kaimynų garbės laimėsis. Šiaurėj stovinčioji žvaigždė yra Denai, tie jau nužeminti. Pietuose Estreikija teipjau savo šlovę tur Priūsams atiduoti. Galiausiai ir Prancūzai vakaruose Priūsų bus pergalėti ir mūsų tėviškė už visus bus didžiausia ir šlovniausia (BsJK: 45–46).

Toliau autorius nuoširdžiai ir su pasididžiovimu stebisi motinos įžvalgumu, mat, pasak jo, sapną ji sapnavusi ir išaiškinimą pateikusi dar tuomet, kai nė „mislios nebuvo“ apie Prūsijos iškilimą. O pasakojimo pabaigoje pakiliai prisimena, kad motinėle „savo tėviškę ir karalių labai karštai mylėjo“ ir vaikams sakydavo, jog „už tėviškę mirti tai garbė“. Šis dabartiniam skaitytojui gal net šypseną sukelsiantis žvaigždžių spindėjimu pradėtas ir itin prozišku Prūsijos ir jos karaliaus pašlovinimu užbaigtas sapno pasakojimas, be išties ryškaus ano meto „politiškumo“ akcentų, byloja ir apie šeimos narių ryšių patvarumą, ir apie sūnaus pagarbią meilę motinai. Prisiminti ar net užrašyti ir perpasakoti motinos ar tėvo sapnus panūstama todėl,

kad šie pasakojimai laikomi reikšminga šeimos gyvenimo istorijos dalimi bei šviesių prisiminimų apie artimą namiškį šaltiniu. Viena vertus, sapnų pasakojimai šeimoje paveldimi taip pat kaip ir dainos, pasakos, patarlės ar sakmės (t. y. nuo vaikystės klausantis jų namų aplinkoje), tačiau dėl savo ištakų nerealaus jie, nors ir papasakoti pasitelkiant tradicijos kanoną, visada bus išskirtiniai ir svarbūs pasakotojui pirmiausia kaip mirusių jo namiškių gerųjų bruožų pagerbimas ir jų darnaus sutarimo atminimas, ypač tada, kai paties pasakotojo gyvenimas, kaip manoma, ne toks laimingas. Antai nepanorusi bent kiek daugiau kalbėti apie savo nenusisekusį šeimyninį gyvenimą aštuoniasdešimtmetė švenčioniškė daug mieliau dalijasi iš vaikystės prisimenamu mamos jaunų dienų sapnu. Tas sapnas ją aplankęs vieną Kūčių naktį po to, kai namiškiai, esą, jai nežinant, po lova padėjo indą su vandeniu. Mama sapne išvydusi būsimą vyrą, kurį vėliau, kai šis atvažiavęs pirštis, atpažinusi iš sapne matyto švarko:

Mano moma jauna buvo, jai padėjo bliūdų po lovą. Aukštos lovos buvo...

– *O kas jai padėjo tą bliūdą?*

– Nu, sasarys, broliai gi buvo. I susapnavo tėvų. Ale do ana jo nepažino. Tai [kai jis] tokiam švarki svotais atvažiavo, sako: „Gal aš i ištekėsiu...“ Kai jau suspažino (LTRF cd 382/24/).

Šiuo atveju dar kartą (kaip ir mūsų aptartame žemaitės Kleopos sapno pasakojime) susiduriame su reikšmingo asmeninės gyvenimo istorijos epizodo ir bendruomeninės tradicijos sampyna¹⁹. Tikėtina, kad šis, kaip dabar sakytume, romantiška tėvų pažinties istorija tapęs tradicinis sapno pasakojimas šeimoje buvo prisimenamas ne kartą kaip ypatingu būdu nulemta bendro gyvenimo istorijos pradžia ir šitaip išliko vaikų atmintyje.

Artimo šeimos nario perduotas sapno pasakojimas gali būti priimtas ir kaip tėvų vaikams paliekamo priesako dalis. Taip manyti paskatino pasakotojos iš Rietavo patirtis. Jos tėvai visą gyvenimą tvarkė miesto kapines, be to, mama kasmet Vėlinių savaitę ir dar keliskart per metus rengdavusi žemaitiškų kálnų giedojimą už mirusių, ypač už tuos, kurių niekas neprisimena. Vienais metais to nebuvo padaryta. Pasakotoja prisimena mamos pasakotą sapną, kuriame ji regėjusi savo tėviškės mirusius žmones, sakančius jai: „Domicelle, mes galvojom, kad pas tave balius bus, o tu mums jo nepadarei“ (LTRF cd 527/6/). Nuo tada mama jau nebepraleisdavusi kálnų, o dukra, po tėvų mirties perėmusi rūpinimąsi Rietavo kapinėmis, be nuolatinių maldų už mirusiuosius sakosi neįsivaizduojanti savo gyvenimo.

Neabejotinai tėvų sapnai vaikams yra reikšmingi tiek, kiek reikšmingas ir gyvenimą formuojantis bei keičiantis yra pats namiškių ryšys.

.....
¹⁹ Šis sapno pasakojimas – vienas iš daugelio vadinamųjų vedybinių sapnų tradicijos reprezentantų (plačiau žr. Ivanauskaitė-Šeibutienė 2010).

ŠIEK TIEK AUTOETNOGRAFIŠKAS APIBENDRINIMAS

Kaži kuo senė Paliuti mon baskambina. Jau reiks mon pačė susisikti. Kelias naktis iš eilės sapnavau anun.

– *Kāp sapnavā?*

– Vīna nakti sapnavau, ka ana mon vuokiškā kaži kon šnek ī ausi. Līpiau liautīs, sa-
kau, nanuoru, ka tu mun vuokiškā šnekietum. Vuo ana jūkās i saka: „Aš nuoru vuokiškā
išmuokti.“ Vuo šin nakti sapnavau, ka tuoki dideli kalna bulviu mudvi parrinkiniejam.
Vuo aš dā nuoru suspieti nubiegti ī paganīli krīgiu pasiskinti. Ale nenuėjau tū krīgiu, tik
tas bulves mudvi rinkuom, rinkuom...

Šis straipsnio pabaigai pasirinktas trumputis pasakojimas – papildomų minčių apie sapniškuosius namiškių ryšius atnešęs šių eilučių autorės pokalbio su mama fragmentas²⁰. Prabilti apie savo sapnus ją paskatino nerimas dėl ilgai nesulaukiamo jaunesniosios sesers skambučio (nerimas natūralus – iš visos gausios tėvų šeimos belikusios tik jos dvi, abiejų prasta sveikata). Neišvengiamai šiek tiek psichologizuotai permąstant mamos pasakojimą apie sapne vokiškai prabilusią jos seserį, netruko iškilti realija, kad teta Paliutė (tik taip ją, Apoloniją, vadino ir tebevadina visa giminė) nuo pat jaunystės gyvena Šilutės priemiestyje, kaip močiutė, jos mama, kadaise pabrėžtinai sakydavo, „vuokičiū krašte“, žinoma, pirmiausia turėdama galvoje šio krašto nekatalikišką, o tik paskui nelietuvišką aplinką. Antrojo sapno pasakojime minimos *krygės* (t. y. kryklės – tokia slyvų veislė; beje, viena iš prastesnių) ganyklos patvoryje – ryški namų realija. Prieš daugybę metų mama, ganykloje pamelžusi karves, dažnai mėgdavo pasiskinti ir parsinešti namo šių kietokų tamsiai mėlynų uogų. Išėitų, kad antrojo sapno pasakojimo pabaiga ir tradiciška, ir viltinga: nors tiesiogiai ir nepasakoma, kad sapnas greičiausiai nieko bloga apie seserį nepraneša, bet užsimenama sapne taip ir nenuėjus skinti uogų, kurios senosios kartos sapnų pasakojimuose, kaip žinome, dažniausiai siejamos su ašaringomis patirtimis ir skaudžiausiomis netektimis. Po poros dienų seserys pagaliau susiskambino ir pabendravo. Kaip vėliau paaiškėjo, šie sapnai jų irgi buvo aptarti.

Sapnai skatina susisiekti su seniai matytu ir girdėtu artimu žmogumi, jie gali būti suvokiami ir kaip priminimas, kad ilgai nebendrauta, kad ryšį palaikyti svarbu. Kaip jau ne kartą minėta, sapnų pasakojimuose itin jaučiamas tiesiogiai ir netiesiogiai išreiškiamas namiškių rūpinimasis vieni kitais. Apie gyvųjų ir mirusiųjų šeimos artimųjų *susisapnavimus* bylojantys pasakojimai steigia bei palaiko reikšmingus santykius ir tampa integralia tiek asmens autobiografinio pasakojimo, tiek bendruomeninės istorijos dalimi. Folklorinės atminties kontekstuose jie atsiskleidžia kaip individualią ir bendruomeninę patirtį sujungiantys ir reikšmingus kultūrinius stereotipus palaikantys naratyvai.

.....
20 Pasakojimas įtrauktas į šiuo metu archyviniam saugojimui rengiamą rinkinį.

ŠALTINIAI

- BsJK – *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTRF – Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka.

LITERATŪRA

- Adler Alfred 2008. *Žmogaus pažinimas*, iš vokiečių k. vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Vaga.
- Aurelijus Augustinas 2004. *Išpažinimai*, vertė Eugenija Ulčinaitė, Vaidilė Stalioraitytė, Tomas Vaičiulis, Vilnius: Aidai.
- Būgienė Lina 2011. „Aš jau prisimenu...“: autobiografiniai lietuvių moterų pasakojimai folkloristo akimis“, *Tautosakos darbai*, t. XLI, p. 44–62.
- Caillois Roger 2007. „Sapnų apžavai ir problemos“, *Metai*, Nr. 4, p. 114–135.
- Dodds Eric Robertson 1951. *The Greeks and the Irrational*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Flüeler Christoph 2005. „Tomas Akviniėtis apie sapnus“, *Logos*, Nr. 44, p. 80–95.
- Le Goff Jacques 2003. *Viduramžių vaizduotė*: esė, iš prancūzų k. vertė Diana Bučiūtė, Vilnius: Alma littera.
- Gutauskas Leonardas 2006. *Sapnų teologija: Augustinos Ravaniemi meilės istorija, jos pačios papasakota dvidešimt vienu sapnu*: romanas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Harris William V. 2009. *Dreams and Experience in Classical Antiquity*, Cambridge, Massachusetts, and London: Harvard University Press.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2010. „Lemtingi pasimatymai sapnuose: oneirinės patirtys advento–Kalėdų ciklo tikėjimuose“, *Tautosakos darbai*, t. XL, p. 42–65.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2011. „Folklorinis sapno naratyvas katalikiškuose tikėjimo patirčių ir liudijimų kontekstuose“, *Tautosakos darbai*, t. XLII, p. 56–77.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2012. „Sapno pasakojimas kaip folklorinis naratyvas“, in: *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*: kolektyvinė monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 178–218.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2014. „Folklorinė sapno kalba: oneiriniai naratyvai bendruomeninėje komunikacijoje“, *Tautosakos darbai*, t. XLVIII, p. 53–70.
- Marcinkevičius Justinas 2013. *Iš natūros*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Marčėnas Aidas 2015. „Tavo šypsenos vėjas“, *Literatūra ir menas*, Nr. 3530.
- Sinkevičius Rokas 2014a. „Mirtį pranašaujantys sapnai partizanų ir jų artimųjų atsiminimuose“, *Istorija*, t. 93, Nr. 1, p. 79–94.
- Sinkevičius Rokas 2014b. „Pranašiški sapnai partizanų, politinių kalinių ir tremtinių atsiminimuose“, *Istorija*, t. 94, Nr. 2, p. 78–99.
- Sprindytė Jūratė 2007. „Tremčiai – sapnų ir pasakų kodas“, *Literatūra ir menas*, Nr. 3129.
- Гуревич Арон Яковлевич 1990. *Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства*, Москва: Искусство.
- Успенский Борис Андреевич 1994. *Избранные труды*, т. 1: *Семиотика истории. Семиотика культуры*, Москва: Издательство «Гнозис».

The Dreamed up Community: Connections of the Family Members in the Traditional Dream Narratives

VITA IVANAUSKAITĖ-ŠEIBUTIENĖ

S u m m a r y

The major part of the Lithuanian folkloric dream narratives consists of stories about family members or relatives seen in the dreams. The dream experience reflected in those stories transforms into varying texts, thus becoming an exceptional and especially relevant means of continuing or supporting the communication between close people. As repeatedly noted by various studies of oneiric tradition, dream narratives existing and thriving among members of individual families, relatives or, in broader terms, in the local communities, are created and passed on from one generation to another by means of joining together personal dream experiences and traditions existing in the community (or local cultural patterns). The subject of analysis in this article comprises bonds between blood relatives or spouses created and shifted by means of dream narratives. The dream narrators belonging to older generations usually shape their stories in accordance with the traditional norms and order of life in the community: they tell of dreaming about working or celebrating together with other family members, of various requests or instructions given by the dead relatives to the living ones. The author of the article pays special attention to the kind of emotions and actions inspired by dreams involving communication with the deceased family members in the narrators and their listeners. As a separate group, stories of mothers dreaming of their children are distinguished. The author deliberately chooses the concept of *traditional* dream narratives in order to emphasize folkloric rather than psychological approach to her study, as well as in order to better define the analyzed material, which in this case consists of stories told by elderly people recorded during fieldwork and texts from various printed sources. Research by Eric Robertson Dodds makes up the theoretical basis for the study.

Gauta 2016-06-02